

השוואה בעתוני הילדים: 1974 – 1940

אתי פז

עתונים ואילו חלקים מן התקופה הראשונה, 1940-1951, מכוסה רק בכמה מהם. קריאת העתונים חייבה הבחנה בין הגישה החינוכית של כותביהם ובין השקפותיהם הפוליטיות ומציאת הרציונל שמאחורי כתיבתם בהקשרים הפוליטיים והחינוכיים.

עתונות הילדים בארץ ומטרותיה

עתוני הילדים בארץ היו קשורים לעתוני מבוגרים בשמם, במורל המשותף ובגישה האידיאולוגית המשותפת. אמנם עורכי עתוני הילדים היו עצמאיים בשיקולי העריכה שלהם, אך הם נהגו להתייעץ עם העורכים של עתוני המבוגרים בעניינים רגישים במיוחד, ומכיוון שמונו על ידי המורל המשותף הרי ממילא דגלו באותה אידיאולוגיה חברתית או מדינית. עורכי העתונים ראו בתפקידם שליחות; הם התייחסו לחומר המתפרסם בעתון הילדים כספרות יתר מאשר כרפורטז'ה. הם רצו לעורר בקוראים סקרנות ומתח אך גם לחנך למאמץ אינטלקטואלי.¹

המחויבות האידיאולוגית של כל עתון ילדים למערכת הערכים של עתון המבוגרים שהם קשורים אליו ניכרת בכל עמודי העתון, אם כי יש מדורים "נייטרליים" המשותפים לכל העתונים.

במאמר שהופיע ב-1994, תחת הכותרת "ניקוי ראש מערכים בעתוני הילדים", יש כמה איפיונים המתאימים לעתוני הילדים גם בתקופה שלפני 1955, השנה אשר ממנה החלה בדיקת העתונים. "נימת הכתיבה בדבר לילדים", הן של המבוגרים הכותבים והן של הילדים, היא נימת כתיבה כללית: עמנו, ארצנו, קבוצתנו, טיולנו.² הדגש על מטרות לאומיות, החינוך לאהבת הארץ והעדר תיאורי בעיות אישיות של הילדים מאפיינים את האופי המגויס של עתוני הילדים בחלק הראשון של התקופה הנדונה במאמר זה, שנות מלחמת העולם השנייה, המאבק על הקמת המדינה ועיצובה. אומר דוד פאיינס, עורך "דבר לילדים" לשעבר:

הגישה האחת שהיתה מקובלת על עורכי "דבר לילדים" "הבוקר לילדים" "משמר לילדים" ו"הארץ שלנו" בראשיתם גרסה הליכה אל הילדים. כלומר: "חנוך לנער על פי דרכו", כשהדגש הוא במלה הראשונה. השיטה באה לביטוי בשלוש המלים שאחריה. המערכת קבעה לה מראש מטרות חינוכיות, שלהגשמתן בחרה דרכים בידוריות ומהנות, כדי לחבב את החומר על הילדים ולא

תיאור השוואה בעתוני הילדים שונה מתיאורה באמצעי תקשורת אחרים. הצורך להציג בפני הילדים עולם ערכים שלם וברור ככל האפשר שיש בו "שכר ועונש" ולחזק את הזדהותם הלאומית והציונית, דומה שאילץ את עורכי העתונים לבחור בתכנים ובאמצעים ברורים ומקובלים ככל האפשר, וכך גופו כמעט לחלוטין גילויי הביקורת על התנהגות היהודים בשואה ועל הנהגתם המאמרים והסיפורים שנתפרסמו נשאו אופי דידקטי והסתיימו לעתים קרובות במסר אופרטיבי המורה לילדים כיצד עליהם לנהוג או להרגיש. עורכי העתונים בחרו לטפל בנושא השואה בעיקר מן הכיוון האמוציונלי והירבו להשתמש בסיפורים אישיים, בדיוניים או אמיתיים ובקטעי יומנים. גיבורי הסיפורים הם בדרך כלל ילדים המתארים את סבלם, את הסכנות שבהן הם עומדים וניצלים מהן בדרך כלל, ומדגישים את גבורתם, תושייתם ושאיתם לחיים. הצורך לעורר עניין אצל הקוראים הכתיב שימוש בשרים, ציורים וצילומים כבר בתקופה הראשונה שבה כמעט עוד לא נהגו לעשות זאת בעתוני המבוגרים. כך נוצרה התייחסות שונה במקצת אל השואה, התייחסות מיוחדת לעתוני הילדים ומותאמת לצרכיהם וליכולתם של קוראיהם.

הדבר המשותף לכל העתונים בכל השנים הוא רתימת השואה, הניספים והניצולים למטרות הציונות והפיכתם למכשיר חינוכי במאמץ להקנות לקוראים הבנה ואמונה בהכרחיותה. הקו הזה עוכר, בסגנונות והדגשים שונים, כחוט השני בכל עתוני הילדים, בכל התקופות.

הבדיקה נערכה בחמישה עתוני ילדים, שביטאו את מגוון ההשקפות המרכזיות בחברה הישראלית. הקושי המרכזי הוא בחוסר האחידות שבהופעת העתונים. בעוד ש"דבר לילדים" התפרסם לאורך התקופה הארוכה ביותר, 1936-1974, הרי "הבוקר לילדים" הופיע רק בשנים 1943-1948, ואילו "הארץ שלנו" החל לצאת רק ב-1951; "משמר לילדים" יצא לראשונה ב-1945 ו"הצופה לילדים" ב-1947. כך נוצר מצב שבו התקופה 1951-1974 מכוסה בארבעה

המאמר מכוסס על עבודה סמינריונית בלימודי התואר השני בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב, במסגרת הסמינר "החברה הישראלית והשואה". הסמינר הועבר על ידי ד"ר דינה פורת.

לגרום להם לראות בעתונם עוד שיעור דוגמת שיעורי בית הספר.³

גישה אופטימית

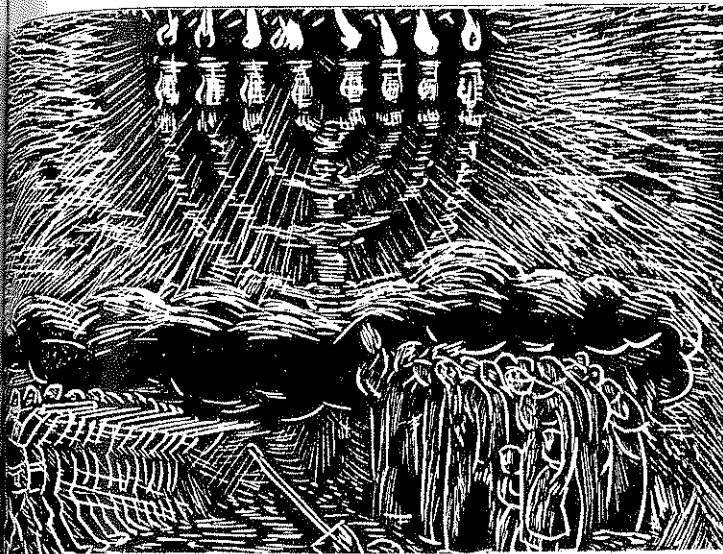
בנושא השואה שיתפו עורכי העתונים הרבה פעמים את קוראיהם בהחלטותיהם ובנימוקיהם, כך שניתן ללמוד משהו על כוונותיהם והסתייגויותיהם. נושא השואה כרוך בתיאורי זוועה קשים, שהצגתם בפני ילדים שנויה במחלוקת. הנושא כולו אפוף עצבות וקדרנות שאינן טיפוסיות לעתון ילדים. כל אחד מן העתונים התמודד עם הנושא בצורה שונה. ב"דבר לילדים" כותב העורך בתשובה לשאלת אחד הקוראים "למה אתה כותב דברים עצובים?": "...כן, הדברים עצובים מאוד ועלינו לדעתם כי עלינו לעמוד על נפשנו... אנו חיים בימים קשים ואף קוראי 'דבר לילדים' צריכים לדעת זאת..." (25.3.43). ואכן, עתון זה לא נמנע מלהביא בפני קוראיו "דברים עצובים" ואפילו די מזעזעים, אבל בהחלט נמנע מלהביא תיאורי זוועה מפורטים.

"משמר לילדים" נמנע מלהביא בפני קוראיו אפילו את תיאור משפט אייכמן בטענה שהדבר קשה מדי לילדים ובוודאי שהעתון אינו מאריך בתיאורי הסבל ומעדיף תיאורי לחימה או סיפורים שבהם הניצולים מגיעים לארץ ויוצאים להתיישבות חלוצית. רק ב-1967 כותב העורך: "בואו נדבר על סיפורים עצובים" ככותרת למאמר הפותח את גיליון יום השואה ובו הוא מסביר את חשיבות העיסוק בשואה.

"הבוקר לילדים" מצהיר על גישתו החינוכית במאמר מערכת ב-20.4.44: "הלב מזדעזע? אין דבר, יודעו ויסערו וישנאו וישאפו נקם. יודעו עוד היות בו כל זכרונות האימה להחלטת דמים: לא נשוב עוד לגיא ההריגה!" עתון זה לא הסתיר דבר מן הילדים וגרס את שיתופם המלא בכל החוויות של המבוגרים והתיחס אליהם ככאלה כדרישותיו מהם. הדברים מפורשים: "...גם אתם הילדים חייבים לקרוא ולדעת כל מה שהתרחש שם" (31.10.46). לעומתו, "הארץ שלנו" זהיר מאוד בגישתו אל הילדים ומנסה להגן עליהם מפני התמודדות שלדעת העורך לא יוכלו לעמוד בה: "ילדים! אל תנסו אפילו להעלות בדמיונכם את אשר נתרחש בשנים ההן. כשתהיו גדולים יותר, תקראו בספרים או תלכו לבקר במוזיאון השואה שבקיבוץ לוחמי הגיטאות בגליל. עכשיו אל תלכו שמה. נורא הדבר וגדול מכוחכם, לא תצמדו בזאת" (11.4.61). בדרך כלל היו העתונים די מאופקים וחיפשו תמיד את הנימה האופטימית שהיא גם הנימה הציונית הבונה, כדי לרכך את הזעזוע של קוראיהם.

היהודים בשואה כסובלים, מושפלים ומעונים

היהודים שחיו תחת השלטון הנאצי באירופה מופיעים בעתונות הילדים במגוון גדול של דימויים וביטויים. הדימוי הראשון הוא

קטע משער של "דבר לילדים" בשנת 1942: יהודים נורים בגיא ההריגה הנאצי

הצגת היהודים כאנשים מעונים וסובלים בדרגות שונות של סבל. דימוי זה רווח, גם במאמרי מערכת וגם בשירים וסיפורים. בשיר המתאר את הפליטים היהודים, נכתב: "שבירי כלים, צוורות בלים, דמעות קרושות, גיות קמות ואבק תבל כלה..."⁴ ואילו במאמר מערכת, מביא הכותב את עדותו של עד ראייה מאנשי המתחנת הפולנית:

...המנות הולך בחוצות. אנשים נופלים ברחובות ומתים מרעב. חמישים גרם לחם ליום ומעט גריסים, זהו המזון הניתן לנפש. האנשים המתהלכים ברחובות הגטו מתנועעים כצללים, רעבים הם ותשושים, גופם מכוסה סמרטוטים... מאות אלפים יהודים גרים בצפיפות איומה בגטו וארשה...⁵

הסבל מתואר בעיקר בסיפורים, אמיתיים ובדיוניים, המאפשרים לקורא להזדהות עם הסובלים יותר מאשר בקריאת המאמרים:

אני ראיתי את האימה הנוראה ואת התחינה המרטטת שנסקפה אותה שעה מעיניהם... אני ראיתי איך מאות אנשים גועים כל יום ממהלות, מרעב, ממלקות, ומעבודת פרך...⁶

הסיפורים מאפשרים לקורא להתקרב אל הניספים והניצולים ולעמוד על משמעות הסבל הנפשי שעבר עליהם ביחד עם הסבל הפיסי. לעתים מתואר הסבל בסיפור בגוף ראשון:

גם אני הייתי מת, גם אני שכבתי בכור עם כל היהודים ביחד, עם ילדים, הרבה, הרבה מאוד ילדים. גם אני צעקתי "שמע ישראל" צעקתי בכל כוחי "אהוד"! ואחר כך אני מת. ואני מת

בשקט ול
לחיות!
ומאבא
גם ביצירות
למצוא תיאור
זכרו את
שכרנו
הסבל נמשך
...אך ב
השינה
נרדם ב
לצאת א
רב לא
בתיאורי הני
ביחד עם ה
ותרומות ה
או ביקורת
ההשוואה
אבל בדרך
בשואה.¹⁰
היהודים
זהו דימוי
שונות בכל
וארשה מתו
מדגישים
(במיוחד ב
למלחמה ג
יהודים או
לצד מו
ובמאמרים
העתוני
גבורתם ו
בתנאים ה
רק מפני
אנטישמיי
גיבורים כ
גם הל
הילדים:
...רב

בשקט ולא צעקתי יותר... ואני צועק: "אבא, אני חי ואני רוצה לחיות! בוא אבא ונברח מכאן!" ולאבא היה כל כך קשה לצאת, ומאבא נחל כל כך הרבה דם...⁷

גם ביצירות שנכתבו על ידי הילדים, בדרך כלל ילידי הארץ, ניתן למצוא תיאורים של הסבל:

זכרו את אגלי הדמעות שנקו בעיני ילדים; זכרו זעקת אמהות, שכרעו ועמן עוללים.⁸

הסבל נמשך גם אחרי שהמלחמה נגמרה והניצולים הגיעו לארץ:

...אך ביותר הוא פחד מן המיטה שהוצעה לו... בהגיע שעת השינה היה הילד מוצא לו פינה אפלה, מתישב על הרצפה וכך נרדם בהישענו אל הקיר... תמיד היה מהלך ליד הקירות ופחד לצאת אל אמצע החדר, כאילו היה זה ים גדול רב אימים. זמן רב לא היה יכול להסתגל לאור היום.⁹

בתיאורי הניצולים יש שימוש רב בדימויים פסיביים ומעוררי רחמים ביחד עם האשמות כלפי העולם ובמיוחד בריטניה וקריאה לעזרה וחרומות המופנית כלפי הקוראים. הדימויים אינם מבטאים בוז או ביקורת נגד היהודים בשואה ואלה יכולים רק להשתמע מן ההשוואה אל הלוחמים הנערצים ש"הצילו את כבוד ישראל", אבל בדרך כלל הדימויים מגלים אמפטיה והזדהות עם היהודים בשואה.¹⁰

היהודים כנאבקים, לוחמים ומורדים

זהו דימוי מרכזי ביותר בעתוני הילדים והוא חוזר בצורות שונות בכל העתונים לאורך השנים. גבורת הלוחמים במרד גיטו וארשה מתוארת בצבעים עזים תוך שימוש בסופרלטיבים. הכותבים מדגישים את התנאים הבלתי אפשריים שבהם פעלו המורדים (כמיוחד במחנות) ואת היותם יחידים בין העמים הכבושים שיצאו למלחמה גלויה נגד הנאצים בלי שקיבלו כל עזרה משכניהם הלא יהודים או ממדינות אחרות.

לצד מורדי הגיטאות מתוארות גם המרידות במחנות בסיפורים וכמאמרים: "אפילו בטרבלניקה, בתא הגזים התקוממו ומרדו."¹¹ העתונים מספרים גם על יהודים שהיו פרטיזנים ביערות, על גבורתם ועל ניסיונותיהם לשמור על יהדותם ולעזור לבני עמם בתנאים הקשים שבהם התקיימו. הקור והרעב והצורך להסתתר לא רק מפני הגרמנים אלא גם מפני הכפריים וקבוצות של פרטיזנים אנטישמיים מעצימים את מעשיהם ומאצילים עליהם הילה של גיבורים כל יכולים.¹²

גם הלוחמים היהודים בצבאות בעלות הברית מתכריים בעתוני הילדים:

...רבים מאוד מבני הנוער היהודי לחמו מלחמת חרמה באויב

הנאצי ואף זכו לאותות ההצטיינות הגבוהים ביותר שניתנו לגיבורי מלחמת העולם השנייה.¹³

הלוחמים ומורדי הגיטאות מוצגים כממשיכה של גיבורי התנ"ך וההיסטוריה היהודית וגבורתם נתפשת כשווה לגבורת לוחמי מצדה או גבורתו של דוד מול גליית או גיבורים אחרים שזכו לתהילת עולם:

...במחתרת בסתר, החליטו אתינו הנענים לעשות מעשה גבורה

אחרון: "תמות נפשי עם פלישתים"¹⁴...

ובאותו עתון, שבוע מאוחר יותר, פנייה

אל הגיבורים והגיבורות, חלוצי עמנו ומוריו, אשר מתוך סכנת מוות ויסורי רעב והשפלה חרפו נפשם והרימו את נס ההגנה הנואשת ונפלו על כבוד עמם. מעתה יהיו לנו כיהודה המכבי, כרבי עקיבא וכבר כוכבא; ככל הגיבורים והקדושים המפארים את קורות עמנו...¹⁵

פעמים רבות תזרת ההתייחסות למורדים וללוחמים כאל מי שהציל את כבוד העם והפכו בכך מקור השראה ליושבים בארץ במלחמת העצמאות ובמלחמות שבאו אחריה ויוצרים שוויון בין המרידות והלחימה של היהודים ובין מלחמות ישראל.¹⁶

מקום מיוחד מוקדש, בעיקר בסיפורים ובשירים, לילדים הלוחמים בפועל או עוזרים למורדים ולפרטיזנים. אין ספק כי העורכים ראו לנגד עיניהם את קוראיהם והעדיפו סיפורים או שירים שגיבוריהם היו נושא נוח להזדהות בקרב קהל כזה. לבטח כאשר מדובר בנושא כמו לחימה או מאבק שתפש את ליבם של הקוראים ועורר בהם התלהבות יותר מאשר סבל הילדים, שהיה קשה במיוחד עבורם. בסיפורים ובשירים הילדים מגלים גבורה עילאית ואינם פוחדים מן המוות או הסבל הפיסי. לא תמיד מובהרים המניעים של הילדים אך לעתים קרובות המניע הוא הרצון לנקום את נקמת יקיריהם או חבריהם שהושמדו על ידי הנאצים. לסיפורים ולשירים יש חשיבות מיוחדת בעתוני הילדים מכיוון שזכו לאחוזי קריאה הרבה יותר גבוהים מאשר המאמרים או הידיעות.¹⁷

מקום חשוב בתיאורי המרד תופסים כמה שמות החוזרים ברוב העתונים פעמים רבות. מכתבו האחרון של מרדכי אנילביץ' מצוטט בכל העתונים ובהלק מהם באופן כמעט קבוע בכל שנה ביום השואה: "אשרי וטוב לי שהייתי בין ראשוני הלוחמים היהודים בגטו."¹⁸

ניצולי השואה נאבקים גם אחרי השואה למען עלייתם ארצה כמו בתיאור פריצת הגדר במחנה המעצר בעתלית על ידי מעפילים ניצולי מחנות ריכוז, ובתיאור העפלתן של הספינות השונות. גבורתם של המעפילים מודגשת ומובלטת לעתים קרובות:

המעפילים הם הלוחמים הגדולים והעזים, שאינם נרתעים מפני

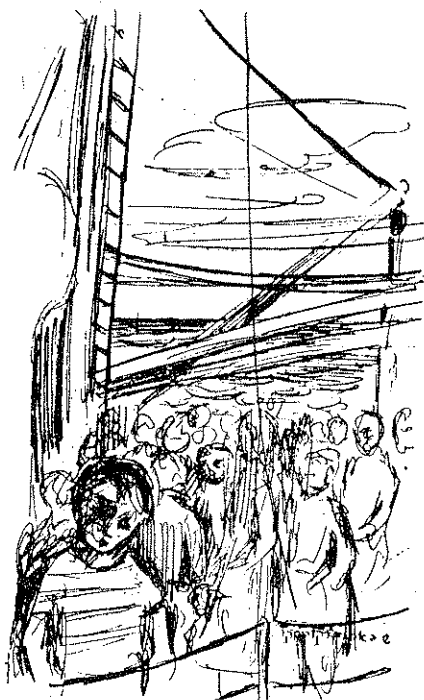

כאן רואה אני, שאנו שוב העם המקור, העם בלא בית
ומולדת. שום אדם אינו זקוק לנו, אדם שום אינו מצפה לנו.
רק אנו בעצמנו וקוקים לעצמנו.

אז אני יוצא שוב לנוד. ברבבות-ברנול ובאטובוסים
על-פני ערים וארצות.

אני נמצא במחנה
בגרמניה.
שלוש שנים מחכה
אני שם ליום הגאולה.
שוב ברבבות-ברנול
באטובוסים ואחר-
כך באנניה.
המנאים קשים.
אבל על הכל אפשר
להתגבר על ידי
הרעיון, שהנהגה
הקשה ומיד: בוא סוף
לכל זה, לא אפשר
לנוד עוד ולסחב את
הצרות מקום למ-
קום, וסוף סוף קינה
גם לי בית ומולדת.

אני נמצא במחנה.

מתקצצים שם ילדים. כל אחד מספר
מה שהוא יודע, אך ביותר אנו אוהבים
לשמע על הארץ שבה יש הרבה יהודים.
והילדים שם אינם עומדים מאחורי פיל
דוקרני וגדרות של עץ.
באות מכוניות.

נשמע בקי הילדים ונשמעת זעקת
האמהות.

אין עוד ילדים במחנה. רק אני ועוד
אחרים. שנשארו בדרך נס.
נושאים אותי, קבול עץ בחוף שק.
מתוך המחנה.

ואחר-כך באים שוב נודים, בריחות
והתחבאיות...

במחסן של ארכיון, מאחורי ספרים,
ספרים רבים, שם אני חבוי.

אחר-כך אני שומע שוב את שריקת
הפצצות הנופלות, את קולות הירייה ואת
טרטור הסנקים הנוסעים.

משתררת דממה.

הנאם זאת היא השעה הנכספת של
השחרור?

כן, זאת היא והיא אחרת. אחרת
לגמרי מוז שאתתי לעצמי.

סיפור משה לווה איוורים שהתחמם ב"דבר לילדים" רשומים מאת ש.
החומר: "עני עיר מספר על דרכי לאור - רשמיו ורשומים מאת ש.
ב"מסמכים".

כל סכנה בדרכם לכאן, ואף על סף ארץ ישראל.¹⁹

או במקום אחר:

...הן חג החרות והן יום השואה, שניהם מאורעות אשר עיצבו את ההיסטוריה של עם ישראל ואת האופי שלו. (הארץ שלנו, 22.4.73)

בכלל, נוהגים עורכי העיתונים לקשר בין השואה ומאורעות הזמן, כפי שקרה במלחמת העצמאות:

מגטו וארשה נמשכת הדרך עד הר הקסטל. דרך של רם, יסורים וגבורה המוליכה לגאולה. (הצופה לילדים, 22.4.48)

כצאן לטבח?

הביטוי "כצאן לטבח" מופיע בדרך כלל צמוד לתיאורי המרד כהנגדה שלו:

לא בכל מקום ולא תמיד הובלו היהודים כצאן לטבח... העיתונים מסבירים את חוסר ההתנגדות של היהודים בעיוורונם של היהודים ונפילתם במסכת הרמיה של הגרמנים: רבים נתעו להאמין שלוקחים אותם רק לעבודה...²³

לעתים קרובות מופיע ביטוי זה בתוך השאלה: כיצד ייתכן שהיהודים הלכו כצאן לטבח? "כיצד קרה הדבר שהמון עצום של 6,000,000 גברים ונשים הלכו כצאן לטבח? מדוע לא התנגדו ולא הפכו עולמות?"²⁴

חשוב לציין כי מוטיב זה איננו מופיע לחלוטין בעתון "הצופה לילדים" וגם בעיתונים האחרים המיניון שלו נמוך במיוחד. אין ספק שהנושא לא היה נוה לעורכי העיתונים שרצו לצייר בפני קוראיהם תמונה חיובית ככל האפשר של היהודים בשואה. יוצא מן הכלל העתון "הבוקר לילדים" שבו נכתב במאמר המערכת מה²⁵ 26.7.45:

...שבי גולה אלה, שנשארו בארץ העמים עד הרגע האחרון, עד שגלי האסון הגדול סחפו את אניתם לחוף ארצנו. אך לאשרם ולאשרנו נמצאו עוד לפני עשרות שנים יהודים, שמאסו בחיי חרפה בנכר והקדימו לעלות לארצנו ולהכין בה מולדת לבאים אחריהם...

מן הרברים משתמעת נזיפה ביהודי הגולה והטלת אחריות מסוימת עליהם בכך שלא קיבלו את הציונות כאפשרות היחידה לקיום היהודי. אך, כאמור, זהו גילוי בודד של תוכחה כלפי היהודים בגולה ואין גילויים דומים לו בעיתונים האחרים.

פרט לדימוי של "כצאן לטבח", יש מספר קטן מאוד של דימויים שליליים של היהודים כשאננים, חסרי חוט שדרה לאומי, חומריניים, אנשים קטנוניים וחסרי אמונה במטרה הציונית.

לא כל המפעילים היו מלאי התלהבות. היו אנשים שהורגלו

שאיפה לעלות לארץ

היהודים שניספו בשואה ואלה שניצלו ממנה מתוארים לעתים קרובות מאוד כציונים הרוצים לעלות לארץ ואינם יכולים. הניצולים במחנות העקורים מחכים לעלייתם משום שאינם רוצים ואינם יכולים ללכת למקום אחר.²⁰

תיאורי היהודים בשואה כציונים משולבים לעתים קרובות בתיאורי המורדים והלוחמים שכמעט תמיד הם ציונים פעילים. גם היהודים שהושמדו מתוארים כציונים שהצוואה שלהם היא הקמת המדינה.

היה היו בעיר וארשה שבגולת פולין נערים ונערות, שערגו בכל נפשם לעלות ולבנות בארץ ישראל כחלוצי העם. אך באו שנות מלחמה והשמדה, כל הדרכים לעליה נחסמו, והעם, שחלוציו התכוננו הם להיות, עלה על המוקד. ואז הניפו הנערים הגאים את דגל ישראל מעל לגטו וארשה והטילו בפניו של הצורך הגרמני את הקריאה לקרב, להתמודדות.²¹

גם השתייכותם של הלוחמים לתנועות הנוער החלוציות מודגשת לעתים קרובות וגבורתם המופלאה מוסברת בחינוך שקיבלו בהשראת ה"הגנה" והפלמ"ח. לפעמים הציונות מוצגת כדרך שבה נוקמים הניצולים על סבלם ואובדנם ועל השמדת ששת המיליונים.

ראיית השואה כהוכחה לצדקתה של הציונות מופיעה בעתוני הילדים בעיקר במאמרים ובמאמרי מערכת. ביתר עם הגדרת היהודים בשואה כציונים נאמנים, הם מחזקים את הקשר האמיץ של הציונות עם השואה ותורמת להפיכתה לנושא ציוני מובהק בעתוני הילדים.

לא מקרה הוא שיום העצמאות סמוך ליום שבו אנו מעלים את זכר מיליוני אחינו שנספו והושמדו באכזריות רצח על ידי הצורך הנאצי. קרובים וקשורים הם שני מאורעות אלה ואין להפרידם זה מזה. השואה היא שהראתה לכל העולם את גורלם המר של אחינו בגולה ובנכר, והוכיחה כי אך בארץ משלנו נוכל להבטיח עתיד לעמנו...²²

הקשר החזק ביותר בין הציונות והשואה מתגלה במרד שעל פי העיתונים מחולליו היו אנשי תנועות הנוער הציוניות החלוציות, שהושפעו מהנעשה בארץ והשפיעו על הלוחמים למען הגשמת הציונות בה.

המרד גם מתווכר לחגים כמו פסח או יום העצמאות:

...וסמל גדול הוא שמרד זה חל בחג הפסח, חג החרות: בזאת הופגן הרצון הכביר למות בגבורה למען החרות-היהודית. (דבר לילדים, 26.3.53, עשר שנים למרד גיטו וארשה)

הבקר לילדים

מחיר
הגיליון
25 מ"פ

גבורי הגטו - ? זכר עולם!

ראובן גלילין זה: מוררי הגיטו (שיר); בינינו... (מוקדש למרד הגיטו, למלאת לו שנה); ירושלים (שיר); יפת ניסן בארצנו; מאחרי הצאן... (סוף פרק עשירי); לקח הורים ומורים; שיחות צופים (ב. על שבטי ישראל - אשכנזים וספרדים); פלאי-פלאים (צמחים טורפים ופרטרי מות); סניף הדואר שלנו; חידה; ועוד.

שער "הבקר לילדים" מאפריל 1944. החרדים מוצגים כלוחמים.

מורדי הגטו

שור, איך טנק שם מתלקח.
וחתח איך על פורת...

הוא שגח באש וסער
לחומה ואל השער;

שור, גבור שדוד צונח;
הוא מכין: - הוא המנצח.

בידו נשא ההרס,
ניתח את צלב-ההקרס.

עוד יצחק, עצם עינים,
הוא חונה: ירושלים...

שור, רמון איך מתבקע
וכצר ישר פוגע;

לא חיל-רכב, לא חיל-רגל
שהניף בה את הדגל:
מכבי, גבור הפלא,
שקרס חומות הפלא.

ה, עיר-המקד,
הבוערת!
עיר-השכח,
רואה בך!

להוכחות נוספות הנה גורלה האומלל של ביאפרה הרעבה עד מוות, אך מוסיפה להילחם, כעוד העולם עומד מנגד ואינו נוקף אזבע. ראינו גם כיצד כבשה ברית המועצות האדירה בגסות את צ'כוסלובקיה הקטנה ואין פרצה פה ואין מצפץ.

המשך החיים הרגילים ורגש האשמה

רגשי האשמה של היישוב בארץ כלפי היהודים בשואה מופיעים מיד לאחר שהידיעות על ההשמדה מגיעות לארץ:

...האם שומעים אנהנו את הקול החנוק של אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה, את תחינתם וצוואתם, כי לכל הפחות אנהנו יושבי ארץ ישראל נעמוד בעמידה של כבוד, של גאון... יום יום אנו מתפלצים לקול העולה אלינו ממעמקיכם ואין בידינו להרשיע... ("במעגל הימים", דבר לילדים, 6.8.42)

ובפסח תשי"ד (1944) כותב העורך ב"דבר לילדים":

אך למראה הניצולים אנהנו חייבים לשאול את עצמנו: הדאגנו במידה מספקת להציל ככל האפשר יותר ויותר יהודים מגוב האריות? מה עשה כל אחד ואחד מאיתנו להציל את אחינו? השאלו הבן והבת כליל הסדר את השאלות הללו בין הקרשיות האחרות²⁶

שאלות אלה מלוות בקריאה להתגייסות לצבא הבריטי, לעבודה ולתרומות לגולה והן מהוות מעין דירבון לקוראים.

העתונים מבטאים גם רגש אשם על החיים הנוחים של היישוב ורצון להתאבל ולהתגורר:

...כי איכה נשמח פה אחים רחוקים, באור ואתם שם בצל נמקים? (שיר של אנדה, דבר לילדים, 14.12.44)

עם זאת, נושא האשם איננו תופס מקום חשוב בעתוני הילדים ומופיע רק בתקופת המלחמה ככוח מאיץ בקוראים ובמשפחותיהם להצטרף למאמץ המלחמתי ולהתנדבות בכלל.

לקבל את הניצולים באהבה

עתוני הילדים קוראים לקוראיהם הצעירים לקבל את הניצולים באהבה וברצון ולעזור להם בצעדיהם הראשונים בארץ.

...הם יבואו רבים לכל בית ולכל משפחה. וגם אלינו יבואו שארץ, כמעט אחיך הם, רעבים יהיו, עייפים מעינוני נפש ומטלטולי דרך. ועצובים מאוד... נצטרך אני ואמא להיות גם להם כאבא וכאמא ואתה תהיה להם כאת, אבל אח טוב ונבון וסלח, היודע לוותר הרבה... אתם תלמדו לדבר עברית... ולא תכחו להם... כותב שמשן מלצר ב"דבר לילדים", כ"3.12.42

לנודד במשך המלחמה, ושום דבר לא קשר אותם לשום מקום ולשום דבר, אפילו לא לדעיון. הם נפגשו יותר מדי עם הרוע שבאדם ולכן לא רק שחסרה להם התלהבות אלא גם אמון בבני אדם לא היה להם...²⁵

תפישת השואה בעתוני הילדים

הרבה פעמים מוצגת השואה בעתוני הילדים כמאורע שלא היה כמוהו בתולדות העם היהודי ובתולדות האנושות בכלל.

השואה מתוארת בדרך כלל במונחים המצביעים על ייחודה ועל שונותה ומדגישים את הקושי להבין את הזוועה ולעמוד על משמעותה. שימוש רב במיוחד במונחים אלה נעשה בהקשר למשפט אייכמן, עם הבאת העדויות הנשמעות בו.

לצד תפישת השואה כנושא יהודי מופיעה גם תפישה אחרת, הרואה בשואה תופעה אנושית ומוסרית הנוגעת לכל האנושות כאשר היא. ניתוח התורה הנאצית כאידיאולוגיה המסכנת את האנושות, והתייחסות לפשעים שעשו הנאצים נגד בני אומות אחרות הם גילויים אופייניים של תפישה זאת. במיוחד מבוטאת תפישה זו בסיפורים על גויים המצילים יהודים, או בציון פעולות כאלה במאמרים כלליים:

שארית הפליטה באירופה הצילו את חייהם ברחמיהם של אנשי כפר לא יהודים, של כוהני דת נוצרים במנזריהם. חסידי אומות העולם הצילו אפוא רבבות ילדים יהודים ממוות אף שהיו צפויים לעונשים קשים מידי הנאצים על מעשי הצלתם.

מקום מיוחד לעצמו תופס סיפור הצלתם של יהודי הנמרק בידי העם הדני המתפרסם מדי פעם בעתונים בהרחבה רבה. כן מובאים סיפוריהם של חסידי אומות העולם בני עמים שונים: פולנים, הולנדים, שוודים, בלגים, ואפילו גרמנים. לעתים עזרתו של הגוי מתבטאת רק בהבעת התנגדות לנאצים ולעתים הוא מציל את חייו של היהודי תוך הסתכנות גדולה לחייו שלו.

בעתונים יש גם התבוננות פילוסופית על השואה ותהייה על מהות האדם והתהומות שלתוכן הוא יכול להידרדר כמו הפסגות שאליהן הוא יכול להמריא כפי שהראתה השואה.

במקביל להדגשת ייחודיותה של השואה נוטים עתוני הילדים לעתים להתייחס אליה כמאורע אחד מרבים שקורה שוב ושוב במקומות שונים בעולם. מאמרי המערכת מחברים את השואה לאירועי הזמן בארץ ובעולם כמו במאמר המערכת של "הארץ שלנו" כ"14.4.69, שבו מאשים העורך את העולם באדישות לגורל היהודים ומציע כי הדבר יכול לקרות שוב:

...ערב מלחמת ששת הימים הצהירו מדינות ערב בגלוי, כי בכוננתן להשמיד את מדינת ישראל, אולם שום מדינה לא גינתה אותן על כך, ובוודאי שלא באה לעזרתנו... ואם הצטרחנו

הקריאה לקבל את הניצולים מגיעה מחיילי הבריגדה ומשליחים במחנות הפליטים וכשהפליטים מתחילים להגיע מדרך העורך את הקוראים:

ואנחנו צריכים לטפל בהם באהבה רבה. אנחנו... חייבים להקיף אותם באותות חיבה כדי שירגישו כי אמנם בין אחים ואחיות שחיכו לבואם הם נמצאים כיום. עלינו לעזור להם לשכוח את הסבל והיעניוים שעברו עליהם למען יוכלו לחיות וללמוד כמונו. (במעגל הימים, דבר לילדים, 4.10.45)

ולעומת זאת, העתונים מגנים גילויי עוונות ויחס גרוע כלפי הניצולים:

האינכם מתביישים להציץ לפליט שאין לדעת מה עבר עליו?... ("דבר היום", דבר לילדים, 13.5.46)

הנושא אינו מופיע לאורך כל התקופות ורק בחלק מן העתונים מכיוון שהוא קשור ישירות להגעתם של הניצולים לארץ, ובעיקר לתקופה שלפניה, כאשר הם חיכו במחנות הפליטים באירופה לעלייתם.²⁷ מיד אחרי העלייה הם הופכים לחלק מן הנקלטים וההתייחסות אליהם נכנסת למסגרת ההתייחסות הכללית אל העולים בשנים אלה.

ניתוח המוטיבים והתפתחותם

בבדיקה כמותית נמצא כי הדימוי של היהודים כמורדים ולוחמים נועזים המצליחים בתנאים בלתי אפשריים, בלי שום עזרה של היישוב או היהדות, להדהים את הנאצים ואת האוכלוסיה בארצות שבהן ישבו, תופש את החלק החשוב ביותר בנושא ראיית היהודים בשואה.

אין ספק כי הצורך בהבלטת ראייה כזאת של היהודים בשואה נובע מן הניגוד בין מה שקרה ליהודים בשואה ובין הערכים שעליהם התחנכו הילדים בארץ, במיוחד בזמן השואה ואחריה ובשנים הראשונות של המדינה. ההנהגה הציונית, ששאפה ליצור בארץ "יהודי חדש" יצרני גאה וחופשי, חינכה את הדרור הצעיר להילחם על חייו ועל חירותו הלאומית ולא להיכנע לאויב גם אם הוא גדול וחזק. האידיאולוגיה הציונית ביססה את ערכיה על גבורת הלוחמים בעבר הרחוק אך גם בתקופה החדשה כשלוחמי מצדה וטרומפלדור מחכרים בנשימה אחת. אין ספק כי הידיעות על סבל היהודים בגיטאות, ההרעבה, ההתעללויות וההשמדה המתוכננת הכבידו מאוד על עורכי העתונים שרצו מצד אחד להציג בפני קוראיהם תמונה הרמונית ככל האפשר של העם היהודי, ומצד שני רצו ליצור בקירבם הזדהות וקירבה אל האחים המעונים. המרד היה אמצעי מצויין להשגת מטרות אלו, בהיותו התגלמות הערכים שעליהם התחנכו הילדים בארץ וכך הקל על הילדים את ההתקרבות אל היהודים הסובלים בגולה בעזרת גיבורים מן הסוג

שאינו היו רגילים להזדהות. כך אפשר להסביר גם את השימוש הרב בסיפורים על ילדים לוחמים, שבהם שולבו גיבורים ואידיאל שהיו מושאי הזדהות טבעיים של קוראי העתון. מנהיגי המורדים היו דמויות מופת שלאורן התחנכו הילדים והם נחשבו למקור השראה ללוחמים במלחמות השונות ובמיוחד במלחמת העצמאות. המוטיב הזה חוזר בכל העתונים, במיוחד בתקופה הקרובה למלחמה, אם כי באותה מידה מודגשים גם הישגיהם הצבאיים של המורדים והנוק שגרמו לגרמנים. ואכן, ניכר מאמץ של משתתפי העתונים לשוות למרד צביון צבאי והוא מתואר במונחים המתאימים לקרב בין שני צבאות, גם אם לא שווים בגודלם ובנשקם.

העתונים מתייחסים אל המורדים כציונים ומבליטים זאת עד שמתקבל הרושם שכל המורדים היו ציונים נלהבים ששאבו את השראתם מהארץ ומחלוציה.

מהשוואת המקום שתופס דימוי היהודים בשואה כמורדים ולוחמים בעתונים השונים מתברר כי "הבוקר לילדים" מקדיש לדימוי הזה הרבה יותר מאשר שאר העתונים ובמיוחד יותר מהארץ שלנו" ו"הצופה לילדים" (בהתחשב במספר השנים שהופיע כל אחד מן העתונים). ייתכן שההסבר לכך הוא היותו של "הבוקר לילדים" עתון שהקדיש את עצמו לציונות ולאחדות העם ולא היו לו מסרים חברתיים והומניסטיים נוספים כמו "דבר לילדים" ו"משמר לילדים", או מסר דתי כמו "הצופה לילדים". היותה של הציונות האידיאולוגיה היחידה שאליה חינך, הקצין את המינוח הציוני שלו בהשוואה לעתונים האחרים.

בקצה השני של הסקאלה שעליה מוצגים היהודים בשואה מופיע הדימוי של היהודים כעיוורים, שאננים ואף קטנוניים וחסרי חוט שדרה לאומי.

מוטיב זה תופס מקום מצומצם בעתוני הילדים ואף אינו מופיע בכלום. גילויי האכזבה והגינויים קשורים בעיקר לתיאורי חוסר האונים של היהודים בשואה, לשיתוף הפעולה עם הגרמנים והתנהגותם במחנות הפליטים ובספינות המעפילים.

כאמור, הביטוי "כצאן לטבח" מופיע בעתונים בדרך כלל כהנגדה למרד וללחימה. ב"הצופה לילדים" אין כלל איזכור של הביטוי הזה והסיבה לכך היא ראיית כל הניספים בשואה כגיבורים המתים על קידוש השם והעמדתם כשוים למורדים וללוחמים.

כל עתון ניסה "לנכס" את העולים וליחס להם תכונות שהיו קשורות לאידיאולוגיה שלו. "דבר לילדים" ו"משמר לילדים" הדגישו את היותם של היהודים בשואה ובמיוחד המורדים והלוחמים אנשי תנועות הנוער החלוציות שלא יכלו להגיע לארץ ושאוּבו את כוחם ממנה. "הצופה לילדים" הציג את היהודים בשואה, או לפחות את רובם, כדתיים או לפחות שומרי מסורת. (ב-30.1.57 מתלונן הכותב על אי דיוק היסטורי בהצגה "אנה פרנק", שבה שרו את "מעוז צור" בגילוי ראש בעוד ש"ידוע לכל" שרוב היהודים שהושמדו בשואה היו יהודים דתיים ומסורתיים...) "הבוקר לילדים" מציג את

נערים יהודים לוחמים. האחים פריץ (משמאל) וזלמן הוכמן בחברת לוחמים פולנים, בעת המרד בווארשה נגד הנאצים, קיץ 1944

תיאורי הסבל והייסורים מעצימים את גבורת הנשאים בחיים, במיוחד הילדים שסיפורי הישרדותם מהווים חלק מרכזי בתיאורים אלה. הילדים מתוארים בדרך כלל כמי שדואגים להורים ולאחים הקטנים ולפעמים הם עוזרים ליהודים אחרים או לילדים אחרים. כך מנוצלים סיפורי הסבל להעשרת הדימוי של היהודים כגיבורים גם כשהם סובלים, מושפלים מעונים ואפילו מושמדים.

ההתפתחות הכרונולוגית של המוטיבים

אפשר לחלק את פירסום השואה בעתוני הילדים לשלוש תקופות עיקריות: 1948-1940 – שנות המלחמה והשנים שאחריהן עד הקמת המדינה; 1949-1960 – השנים הראשונות של המדינה עד משפט אייכמן; 1961-1974 – השנים שאחרי משפט אייכמן. 1974 היא השנה שבה פסק מלהופיע עתון הילדים האחרון ששרד "דבר לילדים".

מטבע הדברים, התקופה הראשונה מאופיינת במינון גבוה מאוד של איזכורי השואה ואלה מופיעים בכל סוגי המוטיבים. בזמן המלחמה ובשנים שאחריה הנושא היה בראש סדר העדיפויות והועלה בעיקר במאמרים, בדיעות ובמכתבים של חיילים ושליחים. המוטיבים העיקריים היו הצגת היהודים כמורדים והעמדת השואה כהצדקת הציונות. המורדים חוברו אל גיבורי היישוב כמו טרומפלדור ולוחמי מלחמת העצמאות והשואה נוצלה להצדקת המאבק הציוני על המדינה.

אין ספק כי הצרכים הדחופים של התקופה, שהיו קשורים לשואה ולניצוליה, הכתיבו את השימוש בכל התרחשות לחיזוק

המורדים כציונים נלהבים שרק בגלל הבריטים לא הצליחו להגשים את שאיפתם לעלות לארץ, ומטיל את האחריות למותם ולמות כל היהודים בשואה על הבריטים וכך הוא מגייס את השואה למאבק של היישוב בבריטים שהתנהל בארץ באותם ימים.

למרות המגוייסות המוחלטת של רוב העתונים (להוציא "הארץ שלנו" שבו יש ניסיון חלקי לכתיבה אובייקטיבית) לאידיאולוגיה הציונית ולמטרותיה, תיאורי הסבל והייסורים נופלים בהיקפם רק במעט מתיאורי היהודים המורדים והציונים. נראה שעתוני הילדים הורבו לתאר את הסבל קודם כל מתוך אמפטיה ושותפות גורל שרווחו ביישוב, ואחר כך במדינה, יותר ממה שנראה בדרך כלל בהיסטוריוגרפיה. ההרגשה כי היהודים באירופה אינם שונים מיהודי הארץ וגורלם יכול היה להיות זהה התעצמה בקיץ 1942 כאשר הצבא הגרמני בפיקודו של רומל הגיעו לאל עלמיין במצרים ואיים לכבוש את ארץ ישראל.

ייתכן, שמלבד הזעזוע והרחמים הכנים שעמדו מאחורי תיאורי הסבל, היו לעורכי העתונים גם סיבות חינוכיות כמו הרצון להצדיק את חוסר ההתנגדות של רוב יהודי הגולה בסבל הנורא ובמצב הבלתי אפשרי שבו עצם ההישרדות היתה גבורה. סיבה נוספת היא הצורך להבליט את רשעותה של בריטניה שלא פתחה את שערי ארץ ישראל בפני שארית הפליטה ערב המלחמה, במהלכה ואף אחריה. לאחר הקמת המדינה ובמיוחד אחרי משפט אייכמן היו תיאורי הסבל הללו חלק מהפתיחות והקבלה של הציבור בארץ כלפי היהודים בתקופת השואה וההתעניינות בכל דבר הנוגע לנושא.

המחויבות וההתגייסות של היישוב למשימות שעמדו בפניו כפי שהבינה זאת הנהגתו. אבל מעבר לפונקציונליות של הדרך בה מופיעה השואה בעתוני הילדים, עובר בכל העתונים קו ברור של הזדהות עמוקה וזעזוע אמיתי של הכותבים. בתקופה זאת יש גילויי ביקורת בודדים על השאננות והעיוורון של היהודים בשואה, אך לצידה יש גם תהייה על חוסר האונים של היישוב ורגשי אשמה על המשך החיים הרגילים בתוכו בזמן שאחיו מושמדים באירופה. שתי הגישות המנוגדות האלה נובעות מקירבת הזמן להתרחשות ואינן תזרות כמעט בתקופות האחרות.

התקופה השנייה מאופיינת במינון נמוך מאוד של איזכורי השואה, עד כדי כך שיש שנים שלמות, ובמקרה אחד שלוש שנים רצופות ("הארץ שלנו" 1953, 1954, 1955), שהשואה מוזכרת רק ביום השואה או בעשרה בטבת ("הצופה לילדים") וכמעט מאוד סיפורים או סיפורים בהמשכים וכן בידיעות הקשורות לשואה המספרות על משפטי הנאצים או על השילומים והיחסים עם גרמניה. אפילו "דבר לילדים", שהוא העתון הנפוץ ביותר ומרבה לכתוב על השואה בתקופה הראשונה, מביא במשך כמה שנים איזכור אחד בשנה ובאחת מן השנים אין אפילו איזכור של יום השואה!

יצא במקצת מכלל זה הוא "הצופה לילדים" שמביא מעט יותר חומר בשנים אלה וגם סיפורים וסיפורים בהמשכים. ייתכן שהסיבה לכך היא טכנית: בתקופה זאת ציינו הדתיים את יום השואה בעשרה בטבת שהוא יום הקדיש הכללי לנפטרים שיום פטירתם אינו ידוע ומלבד זאת הזכירו גם את יום השנה למרד גיטו וארשה. כך יצא שגם בשנים "רוזת" יחסית השואה מופיעה בעתון זה לפחות פעמיים בשנה.

בתקופה השנייה חזרו שיווי המשקל שהיה בתקופה הראשונה בין התייחסויות למרד וללחימה ותיאורי הסבל והמאבק להישודרות כשהמרד והלחימה תופסים מקום חשוב יותר, אך גם היהודים

ששרדו או הושמדו מוצגים בחיבה ומתוך הזדהות עמוקה, במיוחד בעזרת סיפורים אישיים נוגעים ללב.

השנים הראשונות של המדינה היו שנות בנייה והתגבשות פנימית, קליטת גלי העלייה ההמונית ועיצוב דפוסי המשטר והחברה. בכך אפשר להסביר מדוע לא הקדישו עורכי העתונים תשומת לב מרובה לשואה ואף הזניחו את הנושא. הגישה הזאת גם משקפת את המבוכה ששררה באותן שנים בחברה הישראלית ובמיוחד בקרב המתחכים ביחס לשואה.

התקופה השלישית מתחילה במשפט אייכמן ומעניין להשוות את הטיפול בו בעתונים השונים. בעוד ש"דבר לילדים" ושאר העתונים מביאים תיאור מפורט של תפיסת אייכמן והמשפט על כל שלביו, הרי "משמר לילדים" כמעט ואינו מדבר על המשפט ומסביר זאת בכך שיקשה על קוראיו להתמודד עם העדויות הקשות שמושמעות בו.

בזמן המשפט ואחריו, מופיעה השואה בעתונות הילדים בתדירות גבוהה מאוד, ומשקלו של המרד מול ההמונים המושמדים והשורדים הולך ויורד. בשנים אלו יש הרבה מאוד סיפורים וסיפורים בהמשכים, יומנים המתפרסמים בהמשכים, עדויות וראיונות כשהדגש הוא על סיפורם האישי של הניצולים והניספים ובמיוחד

הילדים שביניהם. זוהי הנכחה נוספת לשינוי שחולל משפט אייכמן ביכולת החברה הישראלית להתמודד עם השואה והפתיחות שהחלה להתפתח בה כלפי הניספים הניצולים.

רות פירר בדקה את ספרי לימוד ההיסטוריה של עם ישראל ועל פי החלוקה שלה התקופה שמתחילה ב-1948 מסתיימת ב-1967. פירר קובעת כי בתקופה זאת היחס אל השואה בספרי הלימוד מושפע עדיין מן הדימויים של "כצאן לטבח", וראיית השואה כהוכחה לצדקתה של הציונות תוך הדגשת המאבק בנושק של היהודים. במקביל היא מוצאת בספרי הלימוד מגמות של התרפקות על העיירה היהודית שחרבה, מגמה התואמת את ההתייחסות

ההקבלה - אחת מרבות - בין הלחימה בניסאות למלחמת העצמאות (דבר לילדים, 26.5.49)

מחלות לוחמי הגיטאות ועד למחלות יר-מרדכי

הבה ואספר לכם על שני מאורעות, אחד גדול שקנה לו שם בעולם, הרחב והשני, גם הוא ידוע לכולכם. בשנים ארוץ מארצות העולם, פרט לישראל, לא הורשו בני עמנו לאגור נשק להגנה עצמית. לאורחי המדינות היו צבאות חזקים פחות או יותר, ולהם נשק רב, כדי שיוכלו להשיב מלחמה לאויב, מה שאין כן היהודים. הם היו מחוסרייכל ואי-

בדרומה של הארץ, לא הרחק מהגבול המצרי, נוסד על הניכי תנועת "השומר הצעיר" קיבוץ שקרא את שם על-שם מרדכי אנילביץ. ב-18 במאי 1948 פתחו המסתובבים בהתקפה מרוכזת על משק "יר-מרדכי" אשר להם כעצם בגרון. בדרך לתל-אביב, אך דמותו של מרדכי ליביץ עמדה כאילו חיה בפני החברים, שלא רצו אפילו על כרוזי היר-מרדכי להורדו עליידי האוירונים

להעביר עורכי העתונים אכן הועברה? התשובה לשאלה הזאת אינה ברורה בעתוני הילדים. בלהה נוי ראינה בוגרי בתי ספר שהיו תלמידים בשנות ה-50 על יחסם אל השואה בשנים אלה ומן התשובות המגוונות שקיבלה בחרתי לצטט תשובה אחת הנוגעת לעתוני הילדים:

אני זוכרת שקראתי באופן קבוע "משמר לילדים", כילדה. ואני עוד מחפשת היום את הכרך הזה. כשהייתי בגיל 9 קראתי שני סיפורים באותה חוברת שהוקרשה לשואה, על ילדים. אחד על ילד שבורת או משהו כזה והשני על ילדה שנוסעת ברכבת וקופצת מהרכבת ונעלמת. אני זוכרת ששני הסיפורים האלה נכנסו לי איכשהו ללב... היום כשאני חושבת על השואה זה עובר לי דרך שני הסיפורים האלה. אמרתי לעצמי: איך ילדים יכולים לעמוד בזה. ואני הייתי ילדה באותו גיל...²⁹

זוהי עדות יחידה על השפעת עתוני הילדים על קוראיהם, אבל ייתכן כי היא מייצגת קוראים רבים אחרים. על כך מן הראוי לערוך מחקר נפרד ולברר את הסוגיה של השפעות שונות על הילדים בנושא השואה ומשקלן היחסי.

האמפטיה אל היהודים שניספו בגולה בעתוני הילדים, במיוחד בתקופה שאחרי משפט אייכמן. התקופה הבאה על פי חלוקתה היא 1967-1984 ובה נתפשת השואה כביטוי ליכולת העמידה היהודית במאבק על שמירת צלם האדם.²⁸ אחד הדברים המפתיעים הוא שדווקא בשנים האלה מופיעות הרבה יותר יצירות של ילדים, סיפורים שירים וציורים המבטאים רגשות עמוקים של הזדהות ואמפטיה. בכלל, הילדים יותר פעילים בהתייחסות אל השואה מאשר קודם לכן והם מופיעים גם ככתבים צעירים המראיינים ניצולים או כמוראיינים המחזרים את דעתם בנושאים שונים כמו העונש שצריך להטיל על אייכמן או יחסים עם גרמניה.

האם המסרים הופנמו?

בסיכום, אין ספק שקוראי עתוני הילדים קיבלו מסרים חינוכיים שונים, לאומיים-ציוניים בעיקרם, מן העתונים. אך הם גם התקרבו, במיוחד בתקופה השלישית, אל השואה ואל הניספים והניצולים ויכלו לחוש הבנה מסוימת לגורלם ולדרך שבה התמודדו איתו. האם הופנמו המסרים והאם תחושת השותפות והשייכות שניסו

1. אוריאל אופק, "העתון הקטן של העתון הגדול", ספר השנה של העתונאים תשל"ו-1976, עמ' 251-252.
2. נילי לוצקי, "ניקוי ראש מערכים בעתוני הילדים", ספר השנה של העתונאים והעורכים תשנ"ד-1994, עמ' 229-231.
3. דוד פאינס, "עתונות לילדים בשנות השמונים", ספר השנה של העתונאים, תשמ"ה-1985, עמ' 133.
4. מ.ז. וולפובסקי, דבר לילדים, 18.5.44.
5. שם, 25.12.41.
6. שם, 8.9.59.
7. משה פראגר, "חיים שמי נחיה אחיה", הצופה לילדים, 14.12.50.
8. "קוראינו כותבים", דבר לילדים, 1.5.62.
9. "מיטה, שולחן וצלחת", שם, 5.5.59.
10. "במעגל הימים", שם, 28.6.45.
11. "יום השואה והגבורה", משמר לילדים, 2.5.67.
12. דבר לילדים, 29.6.44.
13. "זה קרה השבוע", שם, 3.5.67.
14. "במעגל הימים", שם, 8.6.43.
15. "עצומת הילדים", שם, 15.6.43.
16. זרובבל, שם, 23.12.43.
17. רחל מינק, שם, 15.4.69.
18. שם, 2.5.51.
19. "במעגל הימים", שם, 20.4.47.
20. שם, שם, 11.10.45.
21. "האחרונים על החומה", משמר לילדים, 21.4.49.
22. ג. קרסל, דבר לילדים, 15.4.53.
23. "יד ושם לימי שואה וגבורה", שם, 6.10.54.
24. "זה קרה לאמך ולאביך", הארץ שלנו, 9.5.61.
25. "סיפורו של מפקד האניה", דבר לילדים, 22.4.48.
26. "במעגל הימים", שם, 12.4.44.
27. זרובבל, שם, 24.12.42.
28. רות פירר, סוכנים של החינוך הציוני, תל אביב 1985, עמ' 184-185.
29. בלהה נוי, גישות של ילדים כלפי השואה, פירסומים, מוזיאון הלווחמים והפרטיזנים, תל אביב 1990, כרך ז' חוברת 10, עמ' 15.